

- гаранта реалізації прав громадян і юридичних осіб у галузі природокористування і охорони навколишнього природного середовища¹.

Не заперечуючи наявність таких функцій в екологічному ліцензуванні, вважаємо за доцільне доповнити їх ще одною важливою функцією — процедурною. За допомогою цієї функції екологічне ліцензування забезпечує реалізацію матеріальних норм екологічного права, що встановлюють суб'єктивні права і юридичні обов'язки суб'єктів на використання природних ресурсів, їх охорону, відтворення, а також охорону навколишнього природного середовища.

Таким чином, екологічне ліцензування є формою реалізації екологічних прав і обов'язків юридичних та фізичних осіб, пов'язаних з використанням, відтворенням та охороною окремих природних ресурсів, а також навколишнього природного середовища в цілому. Документом екологічного ліцензування є спеціальний дозвіл, дозвіл або ліцензія, що видається спеціально уповноваженим державним органом управління в сфері екології.

Надійшла до редколегії 12. 10. 98

О. Бережний, аспірант НЮА України

Преюдиції в кримінальному процесі: поняття, сутність

Високе призначення суду, визначене Конституцією України, ставить перед наукою кримінального процесу завдання дослідити проблему вдосконалення правосуддя, вивчити ефективність його процесуальних форм та інститутів. Серед таких проблем можна виділити преюдиції, які відносяться до числа маловивчених і найбільш складних. Дослідження проблем, пов'язаних з цим інститутом кримінального процесу, дасть змогу відповісти на низку правових питань, від яких залежить правильність прийнятих по справі рішень, а також зміцнити процесуальні гарантії прав, законних інтересів особи, залученої в сферу кримінально-процесуальних правовідносин.

Е. Немировський сто років тому писав, що «преюдиціальні питання є ледве чи не найбільш слабким пунктом в нашому про-

¹ Див.: Бринчук М. М. Вказ. праця. С. 342-343.

цесуальному законодавстві і особливо потребують перегляду та виправлення недоліків»¹. Це твердження є актуальним й зараз, про що свідчить той факт, що окремі питання преюдиції в різних аспектах розглядалися вченими значно пізніше. Найбільш істотний внесок в дослідження цієї проблеми зробили такі відомі вчені-процесуалісти, як Ю. Грошевий, М. Гурвич, А. Єрьомкіна, В. Камінська, П. Лупінська, М. Строгович, У. Юсубова² та ін.

У КПК України термін «преюдиція» не використовується, цей інститут практично не врегульований законом. Проте правильне визначення поняття преюдицій, їх класифікації, а також підстав і меж їх дії необхідно для дослідження усіх можливих випадків, коли перед судом виникає питання про використання в процесі розгляду кримінальної справи рішень, раніш винесених юрисдикційними органами. Визначити процесуальну природу і значення преюдицій означає охарактеризувати їх роль і призначення в кримінальному судочинстві, з'ясувати причини, які обумовили їх використання в праві.

Ідея преюдиції як інституту процесуального права полягає в тому, що при вирішенні кримінальних справ суд не повинен встановлювати юридичні факти, встановлені попереднім вироком чи рішенням суду, а також іншим компетентним органом, якщо на інше суд не уповноважений законом. Попереднє рішення суду має преюдиціальне значення, а встановлені ним обставини носять характер преюдиціальних фактів.

Іншими компетентними органами, на нашу думку, можуть бути органи, до чиеї компетенції входить вирішення питання про застосування права в конкретних випадках, а також встановлення юридичних фактів. До таких органів можна віднести, крім судових, також прокурорсько-слідчі, органи держави та громадські організації, які здійснюють захист прав і законних інтересів громадян та організацій. Акти, що виносяться цими органами, можуть мати преюдиціальне значення для судових рішень. О. Ломоносова розвиває цю думку наступним чином: «До визначення кола «інших органів» слід підходити не емпірично, а на підставі принципу, згідно

¹ *Немировский Э.* Преюдициальные вопросы в уголовном процессе по русскому праву // Журнал юрид. общества. 1897. Кн. 3. С. 1.

² Див.: *Юсубова У.* Преюдиции в советском уголовном процессе: Дис. ... канд. юрид. наук. М., 1979. Огляд зазначених точок зору наведений в роботі У. Юсубової.

з яким такими мають вважатися органи, до чієї компетенції входить вирішення питань про застосування права в конкретних випадках і встановлення юридичних фактів»¹.

Термін «преюдиція» римського походження, але він у римлян застосовувався в іншому розумінні, ніж у сучасній процесуальній літературі. Під *praejudicium* в римському судочинстві розумілося рішення яке, будучи винесеним, становилося для суддів прецедентом при вирішенні ними аналогічних справ. За твердженням Е. Немировського, «термін «*praejudicialis quacastio*» (преюдиціальне питання) з'являється у середні віки для позначення таких питань, без попереднього розгляду яких не можуть бути добре зрозумілі і доцільно уведені більш пізні судові дебати»². І все ж питанням преюдиції найбільша увага була приділена в праві Франції та Німеччини, звідки дореволюційні російські процесуалісти й запозичили їх під назвою інституту передсудності як в кримінальному, так і в цивільному законодавстві.

Виникнення інституту преюдиції історично було обумовлено бажанням законодавця виключити можливість винесення суперечливих рішень, при цьому вплив преюдицій на наступні рішення допускався настільки, наскільки це не перешкоджало відправленню правосуддя. Поняття преюдиції з плином часу змінювалося внаслідок того, що в той період не було чітко розроблених теоретичних положень щодо цієї проблеми і на практиці склалися два шляхи вирішення даних питань: французький та германський.

За французьким правом існувала спеціально виділена із відання кримінального суду група питань, які підлягали вирішенню цивільним судом чи іншим компетентним органом, зокрема органом адміністративної влади. Якщо ж перед судом виникала проблема вирішення таких питань, що підлягали віданню цивільного суду чи іншого компетентного органу, кримінальне судочинство призупинялося до одержання рішення компетентного органу з преюдиціального питання.

За германським правом кримінальний суд був правомочний розглядати і вирішувати будь-яке питання, пов'язане з досліджу-

¹ Е. Ломоносова. Роль преюдициальных начал при пересмотре гражданских дел по вновь открывшимся обстоятельствам // Сов. юстиция. 1972. № 3. С. 18.

² Немировский Э. Преюдициальные вопросы уголовного процесса в западноевропейской литературе и законодательствах // Журнал юрид. общества. 1897. Кн. 9. С. 3.

ваною справою, а також міг передати питання на розгляд будь-якого компетентного органу.

Російське право обрало французький шлях: воно сприйняло преюдицію як передсудність¹. Розглядаючи питання преюдиції, І. Фойницький зазначав: «... у кримінальній справі можуть виникнути такі питання, які підлягають виключному вирішенню іншого установлення. В останньому випадку на стороні кримінального суду існує юридична неможливість (відсутність прав) продовжувати провадження справи до вирішення таких питань компетентними установленнями. Питання ці, що обумовлюють вирішення кримінального позову і підлягають віданню іншого суду, називаються преюдиціальними, передсудними, а сам розгляд, який призупиняє кримінальне провадження, — преюдиціальним розглядом»².

За російським правом органи судової влади були уповноважені розглядати усі питання, вирішення яких необхідно для досягнення поставленої мети.

Преюдиціальним, або передсудним, в кримінальному процесі визнавалося таке питання права, яке задовольняло наступним вимогам: його предметом повинні бути бути обставини, які обумовлюють наявність складу злочину; до його вирішення був залучений інший суд, а не суд, який вирішує питання винності³.

Юридичне призначення преюдицій полягало в тому, що кримінальне переслідування не могло бути порушено до вирішення преюдиціального питання, а вже порушене необхідно було призупинити.

Слід зазначити, що в кримінальному процесі Російської імперії, за судовою реформою 1864 р., розрізняли цивільну і духовну передсудність. Про цивільну передсудність мовилося в ст. 27 Статуту кримінального судочинства і сутність її зводилася до наступного: «Якщо визначення злочинності діяння залежить від визначення у встановленому порядку прав стану, або власності на нерухоме май-

¹ У зв'язку з цим І. Стефановський зазначав: «Говорити про преюдиціальні питання у нас можна тільки з часу видання судових статутів; дотепер розмежування судочинства не було точно проведено» (Журнал Міністерства юстиції. 1873. С. 41).

² Фойницький І. Я. Курс уголовного судопроизводства. СПб., 1996. Печатається по 3-му изд. СПб., 1910. С. 50.

³ Див.: Викторский С. И. Русский уголовный процесс. М., 1912. С. 218-219.

³ Див.: Там саме.

но, або властивості неспроможності обвинуваченого, то переслідування кримінальним судом не порушується, а порушене призупиняється, до вирішення спірного предмета цивільним судом»¹, тобто поки рішення цивільного суду не набере законної сили.

На практиці ж ст. 27 Статуту застосовувалася більш широко і преюдиціальними визнавалися всі ті питання цивільного права, які виникли раніше розгляду кримінальної справи і обумовили її вирішення, для оцінки котрих потрібно застосування передвстановлених цивільних доказів.

Про передсудні питання, віднесені до відання духовних судів, мовилося в ст.ст. 1013-1015 Статуту кримінального судочинства. Духовна передсудність зводилася до того, що особи, винні у вчиненні злочинів, поєднаних з порушенням церковних законів, віддавалися до кримінального суду не раніш як після витребування висновку від церковного суду. Наприклад, при розгляді кримінальних справ про недозволені шлюби та кровозмішення необхідний був висновок духовного суду з питань щодо дійсності та законності шлюбу і ступеня спорідненості.

Рішення з преюдиціального питання після набрання ним законної сили ставало обов'язковим для суду, який розглядав справу. Межі обов'язковості рішень кримінального суду з преюдиціальних питань «... не йдуть далі тих юридичних кордонів, якими обумовлюється необхідність для кримінального суду скористуватися рішенням цивільного або духовного суду. Зокрема, для рішень цивільного суду законом (ст. 29 Статуту кримінального судочинства) встановлено, що вони обов'язкові для кримінального суду тільки відносно дійсності та властивості події діяння, а не відносно винності підсудного»².

Аналіз відповідних статей Статуту кримінального судочинства дозволяє зробити висновок, що преюдиції були необхідні для практики, щоб уникнути суперечностей в діяльності судових органів і забезпечити найбільш кваліфікований розгляд преюдиціального питання компетентним судом. Таке застосування преюдиції допомагало швидше вирішувати справи, тому що розгляд преюдиціальних питань в порядку кримінального судочинства потребував більших витрат часу і зусиль, ніж якщо б ці питання розглядалися компетентним судом.

¹ Громов Н. А. Устав уголовного судопроизводства. М., 1915. С. 14-15.

² Розин Н. Н. Уголовное судопроизводство. Пг., 1916. С. 255.

Таким чином, законодавство дореволюційної Росії містило правило, згідно з яким деякі питання, що обумовлювали наявність складу злочину, могли бути вирішені тільки певним органом (кримінальним, цивільним чи духовним судом), який, за думкою законодавця, мав більш можливості вирішати певну категорію справ. Це пояснювалося тим, що перед кримінальним та цивільним судом ставилися різні завдання (метою кримінального суду проголошувалося досягнення так званої матеріальної істини, а цивільного суду — формальної істини). Розрізнялися також засоби досягнення цієї мети: в кримінальному суді оголошувалася оцінка доказів за внутрішнім переконанням судді, обмеженим певними правилами, а в цивільному діяла система визначених законом доказів.

Вчені-юристи того часу вважали, що, з одного боку, це дозволяло більш кваліфіковано і швидко вирішити справу, а з іншого — обов'язковість рішення з преюдиціального питання давала змогу уникнути суперечностей між рішеннями різних судів (кримінального, цивільного, духовного). Проте, на наш погляд, у цієї системи була низка недоліків і найбільш істотним було те, що на практиці преюдиції призводили до затягування процесу, оскільки закон не встановлював ніяких строків та гарантій належного і своєчасного вирішення преюдиціальних питань. Це створювало можливість уникнути кримінальної відповідальності, оскільки в разі виникнення преюдиціального питання кримінальне переслідування не могло бути порушено, а розпочате призупинялося до вирішення цього питання компетентним органом, але оскільки закон не встановлював ніяких строків розгляду преюдиціальних питань, то в цьому разі призупинення кримінального переслідування і закриття кримінальної справи в багатьох випадках співпадали¹.

В радянському процесуальному праві, а згодом і в процесуальному праві країн СНД інститут преюдиції одержав декілька інше розуміння, ніж у дореволюційному праві. Преюдицією стали обґрунтовувати: а) в разі прийняття рішень одним судом використання висновків другого суду, зроблених в іншому процесі; б) залежність рішень деяких матеріально-правових питань кримінальної справи від поперед-

¹ На підтвердження цієї точки зору свідчать численні приклади з практики, наведені Е. Немировським в статті «Преюдициальные вопросы в уголовном процессе по русскому праву», в якій він аналізує ст. 27 Статуту кримінального судочинства.

нього рішення судового чи адміністративного органу. Так, в ст. 28 КПК України міститься правило, згідно з яким відмова в позові в порядку цивільного судочинства позбавляє позивача права заявляти той самий позов у кримінальній справі. Стаття 28 КПК РФ передбачає, що рішення, ухвала чи постанова суду, що набрали законної сили, по цивільній справі є обов'язковою для суду, прокурора, слідчого та дізнавача при провадженні по кримінальній справі тільки щодо питання, чи мала місце подія або дія, але не щодо винності обвинуваченого.

У кримінально-процесуальному праві України сенс преюдиції полягає в тому, що обставини, встановлені в раніш винесеному рішенні, кладуться в основу рішень суду без повторного доказування, якщо вони мають істотне значення для справи. Низка статей КК України містить положення, згідно з яким кримінальній відповідальності підлягає особа, раніш притягнута до адміністративного стягнення за правопорушення, аналогічне знову вчиненому (ч. 1 ст. 161, ч. 1 ст. 220¹ та ін.), тобто кримінальна відповідальність настає тільки після притягнення особи як обвинуваченого.

В основі використання преюдицій лежить ідея неприпустимості існування суперечливих рішень з одного й того ж питання і щодо однієї й тієї ж особи. Призначення преюдицій полягає в тому, що вони є одним із засобів процесуальної економії, оскільки дають змогу використовувати доведені обставини в раніш винесеному рішенні без повторного дослідження.

Досліджуючи питання преюдицій в кримінальному процесі, Ю. Грошевий зазначає, що «... преюдиції — це не спосіб доказування фактів, а загальне положення (правило), внаслідок якого особа, що здійснює оцінку доказів, і суд мають право вважати встановленими обставини, які мають значення для вирішення кримінальної справи»¹.

Р. Искандеров вважає, що «під преюдицією прийнято розуміти значення для органів розслідування, суду фактів і правових висновків, що містяться в раніш винесених судових рішеннях і вироках»².

Визначення преюдиції уперше на законодавчому рівні наведено у знову прийнятому КПК Республіки Казахстан:

¹ Грошевой Ю. М. Теоретические проблемы формирования убеждения судьи в советском уголовном судопроизводстве: Дис. ... д-ра юрид. наук. Х., 1975. С. 254.

² Искандеров Р. О преюдициальном значении приговора // Сов. юстиция. 1990. № 22. С. 22.

1) вирок, а також інше рішення суду з кримінальної справи, що набрали законної сили, є обов'язковими для всіх державних органів, організацій та громадян щодо як встановлених обставин, так й їх правової оцінки. Дане положення не перешкоджає перевірці, скасуванню і зміні вироку та інших рішень суду в порядку нагляду, за нововиявленими обставинами;

2) рішення суду з цивільної справи, що набрало законної сили, є обов'язковим для органу, який веде кримінальний процес, при провадженні у кримінальній справі тільки щодо питання про те, чи мала місце сама подія чи дія, і не повинно наперед вирішувати висновки щодо винності чи невинності підсудного;

3) вирок суду, який набрав законної сили, котрим визнається право на задоволення позову, є обов'язковим в цій частині для суду при розгляді ним цивільної справи;

4) постанова органу кримінального переслідування не має для суду обов'язкової сили.

На наш погляд, визначення преюдиціальності як обов'язковості встановлених в раніш винесеному рішенні обставин для суду, який розглядає справу, пов'язану з раніш вирішеною, означає неприпустимість перевірки судом встановлених в раніш винесеному рішенні обставин, що мають значення для розглядуваної справи. Все це обмежує активність суду в частині дослідження тих обставин, які входять до предмета доказування, що є прямим порушенням принципу публічності в кримінальному процесі.

Визначення преюдиціальності як обов'язковості ми розуміємо як неприпустимість перевірки обставин, встановлених в раніш винесеному рішенні. Характерно, що КПК України не містить норм, які б приписували суду безумовно приймати докази, встановлені в раніш винесеному рішенні, тобто суд не позбавлений права при розгляді справи перевіряти факти, вже встановлені іншим судом по іншій справі. М. Строгович справедливо зазначає, що «дійсно, суперечило б самій сутності діяльності суду положення, при якому суд при розгляді кримінальної справи усунув би із свого розгляду і забороняв би сторонам торкатися важливих для кримінальної справи обставин на тій підставі, що ці обставини вже встановлені або спростовані іншим судом, по іншій справі, в інший час, за участю інших осіб»¹.

¹ *Строгович М. С.* Курс советского уголовного процесса. М., 1968. Т. 1. С. 263-264.

Таким чином, суду надається право, а не обов'язок повторно не досліджувати вже встановлені в іншому рішенні компетентного органу факти.

Внаслідок викладеного ми доходимо висновку, що преюдиції слід визначати як властивість рішення, згідно з яким встановлені в ньому обставини можуть бути покладені в основу наступного рішення, що виноситься, без повторної перевірки. Саме таке розуміння преюдиціальності дасть змогу судам використати встановлені в раніш винесеному судовому рішенні фактичні обставини в наступному процесі не тільки щодо осіб, на яких поширюються суб'єктивні межі законної сили раніш винесеного судового рішення, а й щодо інших осіб. Інакше кажучи, таке розуміння преюдиціальності дає змогу висловити, що преюдиціальне значення раніш винесеного судового рішення не має суб'єктивних меж. Суб'єктивними межами законної сили судового рішення визначається коло осіб, щодо яких в наступному судовому процесі преюдиціальне значення раніш винесеного судового рішення повинно бути використане беззастережно.

Надійшла до редколегії 02. 11. 98

С. Гзімчук, викладач Ун-ту внутр. справ

Кримінально-правова характеристика об'єкта злочинного порушення правил, норм та стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху

Серед ознак злочинного порушення правил, норм та стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху (ст. 215⁵ КК України), об'єкт злочину становить підвищений теоретичний і практичний інтерес. Дослідження цієї ознаки дає змогу визначити соціально-негативну сутність злочину, з'ясувати його суспільно небезпечні наслідки, юридичну кваліфікацію, вирішити інші питання¹. Таке дослідження необхідно проводити на рівнях родового і безпосереднього об'єктів.

¹ Див.: Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для юрид. вузів і фак. / За ред. професорів М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Х., 1997. С. 77-78.